

3. Kao nepobitan zaključak proizilazi izuzetno visok stepen dečjeg mortaliteta od preko 50% u odnosu na opšti.

4. Zanimljiv je podatak, danas gotovo nepojmljiv, koji zahteva i dopunska istraživanja širih okolnosti, o smrtnosti dece od 0 do 1 godine u odnosu od skoro 30% opšteg i blizu 55% dečjeg mortaliteta.

5. Negativan priraštaj je fenomen s kojim treba računati, i koji je ovde apsolutno vidljiv, u svim daljim zahvatima.

6. Bilo bi neophodno istraživanja i dalje razvijati, ali u širem vremenskom rasponu, tako da se obuhvati bar 30% svih naseljenih mesta, što bi pružilo dovoljnu osnovu za izvođenje definitivnijih sudova.

Napomena

Uz rad, kao vid priloga, pružene su dve vrste pokazatelja: tabelarni pregledi i grafički prikazi posmatranih mesta.

BIRTHRATE AND MORTALITY OF CHILDREN ON THE TERRITORY OF VOIVODINA IN THE FIRST HALF OF THE XIXth CENTURY

Petar MIKIĆ

The investigations on birthrate and mortality of children from 0 to 14 years of age on the territory of today's Voivodina in the first half of the XIXth century have been performed on the base of the saved record books. The obtained results showed us that, for the given period of time (almost 25 years), and in the places chosen for those surveys, 12.680 children were born there, while, simultaneously, 13.541 people died. Out of all dead persons, 6.713, or about 50% were children. Children mortality showed that out of the total number, 3.975 were children from 0 to 1 year of age, or 29,43% of the total mortality, i. e. 54,18% of children mortality; 2.218 were children from 2 to 7 years of age, or 20,27% out of the total, i.e. 37,69% of the children mortality. Tables and graphs show that children mortality is predominant in the general mortality. The situation was somewhat shanged during cholera epidemic from 1830—1832 and from 1836—1837.

By these investigations, the author first wants to establish whether realization of this action is possible and scientifically useful, and after that to undertake a more detailed treatment of this problem.

ZDRAVSTVENO-HIGIJENSKE PRILIKE I TERAPIJA OBOLELIH ZATVORENIKA U KAZNIONI VELIKOKIKINDSKOG DIŠTRIKTA GLEDANO KROZ RECEPTURU IZ 1868. GODINE

Slavko JOVIN

Na osnovu 241 recepta iz ambulante zatvora Velikokikindskog dištrikta, pronađenih u Arhivu Vojvodine, pokušali smo da zavirimo u robijaške ćelije i ocenimo zdravstvene i higijenske prilike, način lečenja i zaključimo ponešto o ishrani, pa i postupku prema ljudima koji su se ogrešili o zakone društva i dospeli između četiri zida ove ustanove. To nam je omogućila srećna okolnost što je na svakom receptu, između ostaloga, upisana i dijagnoza, ne uvek iscrpna, ne uvek jasno čitljiva, ali dovoljna kao putokaz u gradivo koje pokušavamo da obradimo.

Svi ovi recepti imaju klasičnu formu, sličnu današnjoj, sa zaglavljem na nemačkom jeziku: **Gr. Kikindaer Districts Gefangenanstalt**, s rubrikama za datum, ime bolesnika, dijagnozu i s margo prostorom s desne strane odeljenim s dve vertikalne linije za ubeležavanje cene leka, a izdati su bolesnicima u vremenskom rasponu od nepuna tri meseca. Prvi je datiran 4. aprila, a poslednji 30 juna. Svi recepti nose potpis ordinirajućeg lekara, dr Reindly, ispod ovog stoji »vide« J. Joanović, podbeležnik i »vide« dr Petrović. Pretpostavljamo da je Petrović bio glavni lekar Dištrikta ili gradski fizik koji je proveravao recepte sa stručne strane, a podbeležnik Joanović svojim potpisom odobravao isplatu lekova apotekaru. Nekada umesto Joanovića recept je potpisivao Krstonošić, bez naznake funkcije.

Na ovim receptima smo izbrojali 53 imena zatvorenika koji su 91 put болоvali od ukupno 32 bolesti. Ovaj odnos 53 prema 91 govori nam očevidno da su pojedini u ovom vremenskom roku i više puta болоvali, odnosno da su njihovi recepti nosili dve, tri, pa i više dijagnoza. Prema hronološkom redu i navedenim dijagnozama mogli smo zaključiti da su pojedinci zaista болоvali od više različitih i međusobno nezavisnih bolesti, kao što je to slučaj u zatvorenika Uroša Zavišina u kojega smo našli u toku devet dana tri dijagnoze: scabies, pediculi i pleuritis; ili u Aksentija Gradina: scorbut i ulcus corneae; u Johana Wingert-a: catarrhus intestini, pediculi, catarrhus pulmonum, rheuma, dekubitus od okova. U izvesnim slučajevima u pojedinaca s više dijagnoza radilo se samo o dijagnozama sinonimima, kao u zatvorenika Sovre Arsića: haemoptoe, febris interna, catarrhus pulmonum; ili u Jove Janjina: tussis, bronchitis catarrhalis, catarrhus pulmonum. Nekada srećemo u istog bolesnika nekoliko dijagnoza na prvi pogled različitih, a koje u stvari predstavljaju manifestacije jedne iste bolesti u različitim periodima evolucije, ili pak posledice ovih. Tako u Joce Di-

mitrova nalazimo najpre dijagnozu coxitis (ili ossitis) rheumatica, a nešto kasnije scorbut. Očevidno je da se prva dijagnoza sadržajno uklapa u ovu drugu. Tu bi došao i slučaj Franca Lill-a u kojega nalazimo prvu dijagnozu pleuritis, a kasnije scorbut koja se dijagnoza kasnije na receptima ponavlja 20 puta u toku dva i po meseca, zatim pored nje nečitku dijagnozu koja nam liči na ulcus scorbuticus, zatim pri kraju, posle dva meseca, dijagnoze catarrhus pulmonum, diarrhoea catarrhalis i kao poslednja oedema. Posle ove ime Franca Lill-a više ne nalazimo na receptima. Čitav tok bolesti govori za scorbut, njegove prve i poslednje simptome i komplikacije na plućima i srcu kao posledice opšte iscrpljenosti. Sve ukazuje na to da ovaj zatvorenik nije izdržao svoj zatvorenički rok.

Prema broju bolesnika od pojedinih bolesti imali smo sledeću sliku:

9 bolesnika: scabies i diarrhoea (diarrhoea catarrhalis i catarrhus intestini);

8 bolesnika: scorbut;

6 bolesnika: catarrhus pulmonum, catarrhus bronchialis i pediculi.

5 bolesnika: pleuritis.

3 bolesnika: catarrhus ventriculi, constipatio i rheuma.

2 bolesnika: haemoptoe, febris intermitens, syphilis, tussis, contusio, typhus, tuberculosis pulmonum i periostitis.

1 bolesnik: fractura ossis, ulcus corneae, pharyngitis, oedema, aphtha, furunculus, vulnus scisum, vulnus et contusio, vertigo, debilitas, cardiopulmonale, decubitus od okova, pulsatio abdomini i četiri dijagnoze nečitljive.

Veliki broj šugavih i vašljivih govori za loše higijenske prilike u zatvoru. U nekih od ovih, gde osim ove jedne nemamo nijednu drugu dijagnozu, možemo pretpostaviti da se radilo o dijagnozi pri prijemu u zatvor i o unetoj parazitozi, međutim, neki slučajevi nam očevidno govore da je u pitanju domaća infestacija: u zatvorenika Gligora Marošana nalazimo prvu dijagnozu vulnus scisum, a tek posle jedanaest dana pedikulozu, dok u Johana Winget-a ovaj vremenski interval iznosi 30 dana. Takođe veliki broj dijareja govori za lošu higijenu ishrane, a donekle i o lošem kvalitetu hrane.

Prisustvo skurbuta u kaznioni govori nam takođe o lošem kvalitetu hrane koju su zatvorenici dobijali. Verovatno je da su ovi bolesnici pre bolesti već duže vreme proveli u zatvoru, a svakako da je pojavi skurbuta doprinela i prolećna sezona s malo svežeg povrća koje sigurno nije dopiralo u kaznioničku kuhinju.

Ovi bolesnici su uglavnom bili hroničari i česti posetioci ambulante i njihovi recepti se u ispitivanom vremenskom periodu ponavljaju više puta. Zatvorenik Avramović Vlada imao je 19 receptata s dijagnozom skurbuta, Joca Dimitrov osam, Aksentije Građin tri, Jova Janjin šest, Franc Lill dvadeset, Milić Milinkov tri, Mita Milutinović deset, a jedino Ivan Pekarar je imao samo jedan recept sa ovom dijagnozom. Najčešće su se ovim dijagnozama posle izvesnog vremena pridruživale još neke koje su nam govorele da su se na oslabeli organizam nadovezale komplikacije ili su pak

novi simptomi došli do izražaja (pleuritis, bronchitis, catarrhus pulmonum, diarrhoea, rheuma).

Od posebnog značaja je grupa zatvorenika sa zaraznim bolestima: dva slučaja tifusa (Marko Protić i Pavel Rikičan), dijagnosticirani jedan 4. aprila, a drugi 18. aprila, ukazuju na izvor infekcije u kući, jer raspolažemo njihovim ranijim receptima koji nemaju veze s tifusom, a takođe iznenađuje i njihov dalji boravak u ovoj sredini, jer recepte jednog od njih sa istom dijagnozom nalazimo ravno mesec dana od otkrivanja bolesti. Dva slučaja sifilisa (Katarina Frank i Vasika Zarić) samo dopunjuju ovu sliku o lošim zdravstvenim uslovima pod kojima su zatvorenici živeli. Pitanje tuberkuloze zauzima posebno mesto. Iako su dijagnostikovana samo dva slučaja (Miloš Stanišin i Joca Stražmešter), jasno nam je da je ovih bolesnika bilo više. Ovamo svakako dolaze dva slučaja hemoptizije: Aleksa Tucakov u kojeg ovu dijagnozu nalazimo na 24 recepta u toku sva tri meseca i Sovra Arsić čije recepte nalazimo i s dijagnozom catarrhus pulmonum u toku dva meseca. Ovu poslednju dijagnozu, catarrhus pulmonum, nalazimo još u pet bolesnika (Jova Janjin, Stevan Karakaš, Franc Lill, Johan Wingert i Vasika Zarić) i pretpostavljamo da se i u njih, ili bar nekih od njih, pod ovom dijagnozom krila tuberkuloza. Prisustvo ovalnog broja zaraznih bolesti predstavljalo je svakako potencijalnu opasnost za ostale zatvorenike među kojima su se ovi kretali.

Još jedna dijagnoza privlači naše posebno interesovanje. To je: dekubitus od okova. Radi se o već ranije spomenutom Johanu Wingert-u, čije ime često nalazimo na receptima sa raznim dijagnozama: catarrhus intestini, pediculi, catarrhus bronchialis, catarrhus pulmonum i rheuma. Vrlo je verovatno da je ovaj nesrećnik, pored reumatizma i čestih proliva, bolovao i od tuberkuloze pluća, a pored svega toga još nosio i okove na nogama. Slučaj nam govori da uprava zatvora nije imala ni malo human stav prema svojim štićenicima.

Medikamentozna terapija koju smo našli u receptima nije bila na tom nivou da je mogla ozbiljnije pomoći bolesnicima. Kauzalni karakter ona je imala samo kod skabiesa i pedikuloze, dok je kod svih ostalih išla za ublažavanjem subjektivnih tegoba, ili pak da podstakne izvesne fiziološke funkcije i mobilise odbrambene snage organizma. Za neke lekove nismo sigurni da su imali bilo kakvo dejstvo, sem možda negativnog.

U terapiji skurbuta redovno smo nalazili ekstrakt gorke deteline kojemu su dodavane još neke materije kao korigencija. Evo tog recepta:

Etti Trifolii fibr., drachmam
Solve in
Aq. communis, unc. quinq.
Aq. Menthae pip., uncia una
Aceti vini drachmam
Sir. cort. Aurantii, Dr. duas
D. S. Svaki sat dve supene kašike.

Ovaj recept je menjan nekada samo toliko što je izostavljen Sirupus Aurantii ili umesto vinskog sirćeta dodavana razblažena sumporna kiselina, a u načinu upotrebe određivano korišćenje leka na dva sata 1 ili 2 supene kašike. Gorka detelina, s lišćem izvanredno gorkog ukusa, ulazi još i da-

nas u sastav gorkih lekova, amara, koji se koriste kod anoreksije, a nekada je upotrebljavana kao lek protiv svih mogućih groznica. Njena upotreba kod skorbuta, tačnije njen ekstrakt, sigurno nije imala nikakve osnove, a činjenica da su je neki bolesnici mesecima uzimali, praćeno po receptima, govori za to da je njeno lekovito dejstvo bilo ravno nuli.

Drugi lek koji je ovde korišćen, i to redovno u svakog slučaja skorbuta, bio je spiritus camphoratus. Verovatno je korišćen za spoljnu upotrebu kod osalgija i bolova svih mogućih vrsta. U istu svrhu je verovatno korišćena i slačica s raženim brašnom koje nalazimo u sledećoj preskripciji:

Farinae s. Sinapis
Farinae Secalinae, aa unc. semis
Aceti vini q s.
F. sinapismata
D. S. Spolja.

Ista lek je prepisivan i kod reumatizma radi oblaganja bolnih mesta, a kako su bolovi u ekstremitetima kod skorbuta zamenjivani s reumatičnim bolovima, to je slačica imala široku primenu i kod ove bolesti.

Za ispiranje ranjavih usta korišćen je rastvor stipse:

Aluminii crudi cryst., drachmam
Solve in
Aq. communis, unc. octo
D. S. Za ispiranje usta.

Ovim bi po recepturi kojom raspolazemo terapija sporbuta bila ispljena.

Kod dijareje bolesnicima je prepisivan P. Doweri (pulvis ipecacuanhae opiatu) sastavljen od ipekakuane i opijuma. U jaćim dozama ipekakuana deluje kao emetik, a u manjim se koristi kao lek protiv amebne dizenterije i kao ekspektorans. Kod obićnih proliva i bacilarne dizenterije ovaj lek nema dejstva i njegova primena je bez svrhe. Izvestan efekt se verovatno postizao ovim praškom zahvaljujući analgetiĉnom i antiperistaltiĉnom delovanju opijuma, što je opravdavalo njegovu primenu. U istu svrhu je korišćen i sirovi opijum u sledećoj formi:

Laudani puri, granum
P. Sacchari albi, gr. semis
Mfp, Div. in dos. aeq No sex
S. Na dva sata jedan prašak.

Sem ovih, u nekim rećim slućajevima korišćena je i gorka so (sal amarum cryst.) rastvorena u vodi.

Kod svih oboljenja organa za disanje (tussis, catarrhus pulmonum, tuberculosis pulmonum, haemoptoe, pleuritis) ordiniran je morfijum kao analgetik i antitusik. Našim zatvorenicima je propisivan u dve forme, i to:

Morphii acetici, granum
Solve in
Aq. simpl. dest., unc. sex.
Sacchari albi, dr. duas
D. S. Na 2 sata 1 supena kašika.

Ili pak u obliku praška, kao:

Morphini acetici, granum
P. Sacchari albi, dr. semis
Mfp, Div. in dos. aeq. No sex.
D. S. Ujutro i uveće jedan prašak.

U istu svrhu je korišćen i opijum u obliku praška malo pre spomenutog laudanuma kao i Doverov prašak, zatim slezov ćaj (Species Althaeae) ili pak u formi sledeće preskripcije koja je imala verovatno prijatniji ukus:

Dcti R. Althaeae, dosim
Acidi tartarici cryst., Dr. semis
Aq. Laurocerasi, drachmam
Sacchari albi, dr. duas
D. S. Na 2 sata 2 supene kašike.

U ovu svrhu korišćen je i list crnog sleza (Folium Malvae vulgaris) u obliku ćaja.

Za ekspektoranciju korišćena je sledeća preskripcija:

Salis ammoniae crystal., unciam
Solve in
Aq. communis, unc. octo
Adde
Mucil. gummi arabici, dr. duas
D. S. Svaki sat tri supene kašike.

Takođe u jednom slućaju kao antitusik korišćen je i Electuarium lenitivum koji smo inaće nalazili na više mesta da se koristi kao laksans.

Kod dijagnoze catarrhus pulmonum, tuberculosis i febris interna češće puta je propisivan kinin, najverovatnije kao antipiretik, obićno u kombinaciji sa opijumom:

Chinini sulfurici, gr. sex
Laudani puri, granum
P. gumosi, dr. semis
Mfp, Div. in dos. aeq. No sex
D. S. ujutro i uveće 1 prašak

Kod hemoptoje korišćen je emulsio amygdalina, verovatno kao blag sedativ. Takođe nalazimo i jedan recept pulv. frondi Sabini namenjen spoljnoj upotrebi.

Kod pleuritisa nalazimo malo pre spomenutu preskripciju slaćiĉnog brašna s raženim brašnom, verovatno za aplikaciju na bolno mesto na grudnom košu, a isti nalazimo i kod hemoptoje, verovatno iz slićnih razloga, sem ako mu se u to vreme nije pripisivalo i neko hemostatiĉko dejstvo.

Kod reumatizma, pored slaćice, korišćena su još dva leka: Opodeldok (Linimentum saponato-camphoratum) i Linimentum volatile (Linimentum ammoniatum) sa slićnim dejstvom za lokalnu aplikaciju.

Kod dva slućaja sifilisa korišćeni su sledeći lekovi:

Kalii hydroiodici, drachmam
Solve in
Aq. simpl. dest., unc. octo
D. S. 4 puta na dan 1 supena kašika.

Kalium hydroiodicum ili kalium jodatatum koristi se za spravljanje vodenog ili alkoholnog rastvoræ za spoljnu upotrebu. U ono vreme korišćen je, kako vidimo, i za unutrašnju upotrebu, u našem slućaju svakako bez pozitivnog efekta.

Kao lek kod ove bolesti korišćeno je i lišće gluhe smreke (Sabinae frondes). Nekada je dosta korišćeno kao sredstvo za izazivanje arteficialnih pobačaja, a ulazilo je u sastav i nekih lekova za unutrašnju i spoljnu upotrebu. Ovde je korišćeno u sledećoj formi:

P. frondes Sabinae, dr. duas
Aluminii crudi, dr. semis
M. D. ad chart.
S. Prašak za posipanje.

Sem ovoga, u terapiji ovde nalazimo još list crnog sleza za spravljanje kupke (F. Malvae vulgaris) i rastvor sublimata za spoljnu upotrebu u sledećoj formi:

Hydrarg. subl. corr., dr. semis
Solve in
Aq. simpl. dest., uncia
D. S. Spolja.

Protiv tifusa našli smo sledeće lekove:

Aq. oxymuriaticae, unc. semis
Aq. simpl. destill., unc. sex.
Mucilag. arabici, unc. semis
D. S. Svakog sata 1 supena kašika.

Akva oksimurijatici ili akva hlora je u stvari hlorna voda koja se inače koristi za dezinfekciju raznih predmeta i pijaće vode; u terapiji tifusa je korišćena zbog svoje toksičnosti verovatno s više štetnim nego korisnim efektom.

Zatim:

Deti R. Althaeae, ex dr. duab.
p. 1/4 horae coctum, unc. octo
Aq. Laurocerasi, drachmam
Sacchari albi, dr. duas
D. S. Na 2 sata 2 supene kašike.

Lek je korišćen verovatno kod dosadnog suvog kašlja koji je čest pratilac tifusa.

Ovde nalazimo još jedan recept koji je korišćen kod ove bolesti:

Acidi tartarici crvst., scrupulum
Solve in
Aq. simpl. dest., unc. sex
Adde
Sacchari albi, dr. duas
D. S. Na 2 sata 2 supene kašike.

Šuga je lečena sumpornom mašću (ung. sulfuratum) a vašljivost sa ung. ad pediculos ili ung. Sabadillae, što je verovatno bilo jedno isto, a koja se pripremala od osušenog semena jedne tropske lukovičaste biljke s dobrim insekticidnim dejstvom.

Kod kontuzija je ordiniran spiritus camphoratus, a kod rana čaj od kamilice za ispiranje i emplastrum diachilon compositum ili, kako se još naziva, olovni melem, čiji je glavni sastavni deo olovni oksid, odnosno olovne soli masnih kiselina.

Jedan slučaj malarije (febris intermitens) lečen je kininom:

Chinin sulfur., gr. duodecem
P. Sacchari albi, gr. semis
Mfp., Div. in dos. aeq. No sex.
D. S. Na 2 sata 1 prašak.

Za lečenje periostita korišćen je sledeći recept:

Kalii hydroiodici, drachmam
Jodi puri, gr. tria
Axungvi porci, unciam
M. F. ung.
D. S. Mazati ujutro i uveče.

Zatim linimentum saponato-camphoratum (Opodeldoc) i tzv. leteća mast linimentum volatile (sapo ammoniae oleosum) za lokalnu aplikaciju. Takođe je korišćeno lišće crnog sleza (Folium Malvae vulgaris) za kupke.

Za lečenje preloma kosti, tačnije rečeno za ublažavanje bolova kod zatvorenog preloma, korišćen je lokalno spiritus camphoratus.

Kod aftoznog stomatitisa davan je boraks s medom:

Boracis veneti, drachmam
Melis flavi, unciam
D. S. za mazanje

U terapiji furunkula korišćen je empl. diachilon, malo pre spomenut kod lečenja kontuzija.

Jedan slučaj ulcus corneae lečen je ispiranjem oka sublimatom u vrlo blagom rastvoru:

Hydrarg. sublimati corrh., granum
Solve in
Aq. simpl. dest., unc. tribus
D. S. za ispiranje oka.

Kod istog slučaja našli smo i preskripciju slačičnog brašna s raženim brašnom za spoljnu upotrebu, ali nismo sigurni da je korišćena u lečenju oboleg oka.

Kod vertiga ordinirana je kao sedativ aqua laurocerasi 10—15 kapi četiri puta na dan, a kod dekubitusa olovna mast (ung. lithargyri).

Dijagnoza cardiopulmon verovatno je značila srčanu dekompenzaciju, jer na istom receptu nalazimo propisan digitalis:

P. fol. Digit., gr. sex
P. Sacchari albi, dr. semis
Mfp., Div. in dos. aeq. No sex
D. S. Svaka dva sata 1 prašak.

Isti recept, samo sa upola manjom dozom digitalisa, našli smo i kod dijagnoze pulsatio abdomini, što je verovatno takođe bio sinonim za srčanu dekompenzaciju.

Zaključak

Zaključci koje bismo mogli izvući iz gore iznetoga nisu ni malo svetli, nit mogu služiti za pozitivan primer. Broj od 53 obolela zatvorenika u relativno kratkom vremenskom roku od tri meseca u zatvoru koji nije prelazio kapacitet jednog prosečnog sreskog zatvora govori nam ubedljivo o lošim zdravstvenim prilikama. Ovu konstataciju još više potvrđuje priličan broj teških infektivnih bolesti, kao što su: tuberkuloza, sifilis i tifus. Vašljivost i šugavost među zatvorenicima, takođe i veći broj crevnih poremećaja govore nam o lošim higijenskim uslovima života među zidovima zatvora, dok pojava skorbuta svedoči o insuficijentnoj ishrani. Imamo indicija takođe da je odnos službenika prema zatvorenicima bio nehuman i da su

ovi ljudi teško okajavali svoje ogrešenje o zakon u ovoj kaznenoj ustanovi. Terapija obolelih je uglavnom bila simptomatska, naročito kod težih, ozbiljnijih bolesti. Ona je bila usmerena protiv tegoba, najčešće protiv bola, dosadnog iscrpljujućeg kašlja, neuredne stolice, temperature, dok se u ozbiljnijim pokušajima da se utiče na uzrok i tok bolesti pokazala, kao i uglavnom terapija onog vremena, nedoraslom i nemoćnom. Od svih lekova najviše su korišćeni narkotici, zatim antitusici i ekspektoransi, od spoljnih lekova antiparazitici, zatim flogistici i razni melemi, dok su lekovi namenjeni lečenju tuberkuloze, sifilisa, tifusa i skorbuta bili nemoćni, bez efekta, možda čak i štetni po bolesnika.

Izvori

Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci: Velikokikindski dištrikt, kutija 144/868, bez signature.

PUBLIC HEALTH AND HYGIENIC SITUATION AND THERAPY OF ILL PRISONERS IN VELIKOKIKINDA DISTRICT PRISON OBSERVED THROUGH RECIPES FROM 1868

Slavko JOVIN

Analysing 241 recipes prescribed in the ambulance station in Velikokikinda district prison which had been found in the Archives of Vojvodina in Sremski Karlovci, and which, beside the prescribed medicine, had also the diagnosis of the illness, the author discovered the following facts:

In the course of three months, from the 4th of April till 31st of June, when those recipes were prescribed, there were 53 prisoners suffering from 32 diseases. Those diseases were the following: scabies, diarrhoea (9 cases each), scorbutus (8 patients), catarrhus pulmonum, catarrhus bronchialis, pediculi (6 cases each), pleuritis (5 patients), catarrhus ventriculi, constipatio, rheuma (3 cases each), haemoptoe, febris intermittens, syphilis, tussis, contusio, typhus, tuberculosis pulmonum, periostitis (2 cases each), fractura ossis, ulcus corneae, pharyngitis, oedema, aphta, furunculus, vulnus scisum, vulnus et contusio, vertigo, debilitas, cardio-pulmonale, decubitus caused by chains of prisoners, and pulsatio abdomini (one case each).

Judging by many cases of parasitosis, the author concluded there was a very bad hygienic situation in the prison; diarrhoea and scorbut showed qualitatively very bad and incomplete nutrition, while the appearance of some infectious diseases among the prisoners meant the potential danger for all of them, and the rumour ran about the insufficient care for their health. The diagnosis „decubitus caused by chains“ testified for the inhuman attitude of the prison's administration towards the prisoners.

The therapy of the patients was mostly symptomatic, sometimes it was roborant, but very often drugs had no effects at all. Scorbut was treated with bitter clover extract (*Etti trifolii fibr.*) together with the application of the local rinsing the mouth with alum solution (*Aluminii crudi* cryst.). Rheumatic pains, and all other pains caused by different reasons, were cured by the application of mustard powder (*Farina sinapi*). Diarrhoea was treated by Doweri powder (*P. Doweri*) and by the raw opium (*Laudani puri*). In the cases of diseases of the respiratory tract, opium has been applied as analgetic and antitussic as well as mallow tee (*Docti R. Althaeae*) while temperature was treated by quinine. *Kalium hydroiodicum* in water solution was given for the internal use to patients with syphilis as well as powder Sabine with alum for the external spainkling, a leaf of black mallow for bathing and weak sublimate solution also for the external use. Typhus was cured by the acid of chloric water in the weak solution (*Aq. oximuratici*) for drinking in the definite doses, and mallow tee for cough. Sulfuric ointments were prescribed for mange, and lousiness was treated with *Ung. Sabodillae*. Quinine was given for malaria, and digitalis for treatment of the patients with heart decompensation, one case of ulcer of the cornea was treated by rinsing the eye with weak sublimate solution.

OSNIVANJE »DANILOVE BOLNICE« NA CETINJU I NJEN PRVI LJEKAR*

Savo D. PLAMENAC

Ovaj rad posvećujem dragoj uspomeni mojega nedavno preminulog učitelja san. puk. dr med. Đorđa B. Vuletića (17. 2. 1869—23. 1972) kome dugujem vječitu blagodarnost za svoja prva saznanja u praktičnoj medicini i stalno, sve veće uvjerenje o uzvišenosti našeg poziva.

Beograd, 11 februar 1973. godine

Dr med. Savo D. Plamenac

„Što uteče ispod sablje turke,
„Što na vjeru pravu ne pohuli,
„Što se ne hće u lance vezati,
„To se zbjega u ove planine,
„Da ginemo i krv prokivamo,
„Da junački amanet čuvamo,
„Divno ime i svetu slobodu!“

Petar II Petrović-Njegoš
(Gorski vijenac, stihovi 262—268)

Za početak ovoga rada odabrao sam navedene, divne i uzvišene misli besmrtnog pjesnika. Htio bih njima da ublažim gorčinu saznanja činjenice što u Crnoj Gori, u prošlom vijeku, tokom većeg broja decenija, nije bilo niti jednog diplomiranog, ili, kako se to danas kaže, naučnog ljekara.

Osnivanje bolnice na Cetinju, podignute u spomen poginulom knjazu Danilu I (1826—1860), prvom svjetovnom vladaru, ne mnogo prije toga pri-nate nezavisne Crne Gore, predstavljalo je, bez sumnje, neophodnu materijalnu podlogu za bilo kakvo organizovanje i dalje razvijanje saniteta u toj slobodoljubivoj zemlji, koju upoređivahu, ne bez razloga, s vojničkim logorom.

Datumi i godišnjice podsjećaju ljude na dužne obaveze.

Ipak, skora proslava stotogišnjice podizanja zgrade, namijenjene ustanovi o kojoj hoću da pišem i za koju su, kroz rad i one divne ljude tada upoznate, vezuju, s jedne strane, iskreno uzajamno prijateljstvo i, sa druge strane, prijatne uspomene mladičkog oduševljenja, poleta ka saznanju i

* Predavanje održano u Sekciji za istoriju medicine Srpskog lekarskog društva u Beogradu, 5. decembra 1973. godine.

Dio iz većeg rada o istoriji Crnogorskog saniteta.